

KÖNYVSZEMLE / BOOK REVIEWS

Nemnővekedés: a fenntarthatósági átmenet pozitív víziója

Vincent Liegey, Anitra Nelson (2020): *Exploring degrowth. A critical guide.* (Pluto Press, London, p. 196)

BAJMÓCY ZOLTÁN

BAJMÓCY Zoltán: egyetemi docens, Szegedi Tudományegyetem, Gazdaságtudományi Kar Kutatóközpont; 6722 Szeged, Kálvária sgt. 1.; bajmocyz@eco.u-szeged.hu; <https://orcid.org/0000-0002-4462-0469>

Zoltán BAJMÓCY: associate professor, Faculty of Economics and Business Administration Research Centre, University of Szeged; Kálvária sgt. 1., H-6722 Szeged, Hungary; bajmocyz@eco.u-szeged.hu; <https://orcid.org/0000-0002-4462-0469>

A „nemnövekedés” (*degrowth, décroissance*) fogalom legalább három dolgot jelöl. Egyrészt egy *provokatív szlogen*, amelynek célja, hogy meghökkentsen, kimozdítson a szokásos gondolkodási keretünkéből. Másrészt a fenntarthatósági átmenettel kapcsolatos *elképzelések, elméletek rendszere*. Harmadrészt pedig egy *mozgalom*, avagy mozgalmak hálózata. A nemnövekedés a fenntarthatósági átmenet pozitív, békés, ugyanakkor radikális vízióját tárja elénk. A jó élet lehetőségét középpontba állítva elsősorban nem amellett érvel, hogy a nemnövekedés szükséges, hanem amellett, hogy kívánatos.

A nemnövekedés gondolatkörével a hazai olvasó egyelőre csak szórványosan, inkább csak a témakörbe bevezetést kínáló írások révén (pl. Latouche 2011; Dombi, Málovics 2015) találkozhatott. Ám a „nemnövekedés gondolata” a társadalmi mozgalmakon kívül a nemzetközi tudományos szakirodalomban is egyre nagyobb teret nyer. Az ökológiai közgazdaságtan mellett a helyi fejlesztésekkel, szolidáris gazdasággal, rövid ellátási láncokkal, várostervezéssel foglalkozó tanulmányokban is mind gyakrabban tűnik fel. Nem csupán a helyi és regionális (gazdaság)fejlesztéssel foglalkozó szakemberek számára releváns ez az irányzat, de általában a társadalom térbeli szerveződését vizsgáló kutatók számára – különösen annak egyik központi fogalma, a „nyitott re-lokalizáció” révén.

Vincent Liegey és Anitra Nelson 2020 áprilisában, a Covid-járvány első hullámának közepén zárták le könyvük kéziratát. A brutális hirtelenséggel leálló gazdaság, a nemzetközi szállítások több évtizede nem tapasztalt akadozása és a közösségi kapcsolatok kényszerű gátja nem várt módon tették könyvüket még aktuálisabbá. Talán sohasem mutatkozott meg ilyen egyértelműen a növekedésre építő társadalmi-gazdasági rendszerek sérülékenysége, és talán sohasem

éreztek ennyire egyértelműen, milyen romboló tud lenni a közösségi kapcsolatok erodálódása.

A szerzők a nemnövekedés programját tárják elénk könyvükben. Ez nem más, mint a fenntarthatósági átmenet békés és demokratikus programja. Nem dilemma számukra, hogy a folytonos gazdasági növekedés környezeti értelemben fenntartható lehet-e (erre egyértelmű nem a válaszuk). Érvelésük lényege, hogy az nem is kívánatos. Ehelyett felvázolják, hogy mennyivel kívánatosabb volna az olyan társadalmi-gazdasági berendezkedés, amelyet nem hat át a növekedési kényszer. A szerzők nem próbálják „társadalmi mérnökként” egy ilyen újfajta társadalmi-gazdasági berendezkedés szabályait részletesen elénk tárni. Ezek kimunkálása, formába öntése a közösségek dolga. A könyv az átmenet útjához ad ötleteket, alaposan végiggondolt szempontokat és inspirációt. E könyv jóval részletesebb és precízebb áttekintést ad a nemnövekedés gondolköréről, mint Liegey et al. (2016) korábbi, magyar nyelven is elérhető munkája.

A szerzők öt részre osztották mondanivalójukat. A bevezető fejezet visszanyúl a nemnövekedés szó (ezzel együtt a nemnövekedés mozgalom és a nemnövekedés elmélet) eredetéhez, a szóhasználat előnyeihez és hátrányaihoz. A könyv egyik fontos érdeme, hogy a szerzőpáros képes összekötni a téma elkülönülten formálódó (ld. Martinez-Alier et al. 2010), frankofón és angol nyelven íródó ágát. Már a szóhasználati dilemma tárgyalásának során világossá válik, hogy a „nemnövekedés” mélyen gyökerező feltevéseink újragondolására, a bevett gondolati sémákból való kiköszkítésre törekszik. Éppen ezért fontos számára egy olyan kulcsszó, amely nehezen „ko-optálható”, nehezen üresíthető ki (mint az megtörtént oly sok korábbi fogalommal, pl. fenntartható fejlődés, társadalmi felelősségvállalás, „zöld”).

A második fejezet (a gondolkodásunk felszabadítása) pontosan ezt a törekvést taglalja részletesebben. A nemnövekedés-irányzat célja nem elsődlegesen a növekedéssel (illetve annak hiányával) kapcsolatos. A cél olyan víziók kimunkálása, ahol a növekedés nem képezi vonatkoztatási rendszerünk középpontját. Ahogy azt Latouche (2010) is egyértelművé teszi, az irányzat leírására – akadémiai értelemben – precízebb volna az *agrowth* kifejezés. A nemnövekedés ambíciója nem egyszerűen az, hogy a gazdaság az anyagáramok tekintetében ne növekedjék. Az irányzat, erősen támaszkodva a fejlődés nyugati értelmezését kritizáló gondolkodókra (pl. Ivan Illich, André Gorz), a társadalmi célok és a gazdaság szerepének újragondolására ösztönöz. Ez utóbbi tekintetében kiindulópontként tekint Polányi (1976) szubsztantív gazdaság értelmezésére.

A harmadik fejezet a nemnövekedés gyakorlati lehetőségével foglalkozik. A szerzők számára egyértelmű, hogy a jelenlegi, növekedésre építő berendezkedés mellett a nemnövekedés katasztrofális következményekkel járna (illetve jár, amikor válsághelyzetekben megtörténik). Így nyilvánvalóan nem ez a céljuk, hanem a társadalmi-gazdasági működés strukturális kereteinek megváltoztatása. Ennek megfelelően a változást több szint kölcsönhatásaként képzelik el. A nemnöveke-

dés a fenntarthatósági átmenetet nem kizárólag az egyéni cselekedetek megváltoztatása révén várja. Bár az is fontos, de a struktúrák befolyásoló szerepe gátat szab ennek az útnak. Az átmenetet nem is csupán a nagy rendszerek megváltoztatásától várja, hiszen felismeri azt, hogy a hatalmi központ jelenlegi szereplői szinte maradéktalanul ellenérdekeltek egy ilyen változásban. A javasolt út a kettő kölcsönhatását feltételezi: az egyéni és közösségi tevékenységek olyan megváltoztatását, amely kihívások elé állítja a struktúrákat. Ilyen értelemben a nemnövekedés egyértelmű politikai programmal bír.

A negyedik fejezet pontosan ezt a politikai programot mutatja be részleteiben. A szerzők mellett érvelnek, hogy a fenntarthatósági átmenet lehetősége a hatalom két alapvető formája: a mások felett gyakorolt hatalom (*power over*) és a közös cselekvésben gyökerező hatalom (*power with*) közül az utóbbiban gyökerezik. Társadalmi, gazdasági és kulturális tekintetben is a nyitott relokalizáció mellett érvelnek. Ennek alapja az alulról szerveződés, a helyi döntési autonómia és a sokféleség tiszteletben tartása. (Ennek feltétele a nyitottság, amelynek a térségek versenyé helyett a szolidaritás a vezérelve).

Az ötödik fejezet a nemnövekedés javaslatait összegzi a fenntarthatósági átmenettel kapcsolatban. Ennek kapcsán a leglényegesebb pont talán az, hogy a cél nem szentesíti az eszközt, sőt ebben az esetben az átmenet útja maga a cél – legalábbis abban az értelemben, hogy a meggyőződéseink újragondolása, a részletek közösségi megvitatása, a helyi megoldások megtalálása a fenntarthatóság eszköze és egyben célja is. Az átmenetet segítő javaslatcsomaguk legfontosabb elemei a következők: (a) Feltétel nélküli alapjuttatás, amely részint pénzbeli juttatás (vegyesen jegybanki, illetve helyi pénzben), részint a közszolgáltatásokhoz való hozzáférés biztosítása révén tenné alapvető emberi joggá az alapszükségletek kielégítését. (b) Maximális jövedelem, amely bizonyos jövedelemszint felett 100%-os (vagy ahhoz nagyon közeli) adórátát jelent. (c) Alternatív pénzügyi rendszerek kiépítése, amelyek a hitelnyújtáson alapuló pénzteremtés jelenlegi működési logikájával ellentétben, nem előfeltételezik az állandó növekedést. (d) Alternatív csere-rendszerek kiépítése, mint például a szolidáris gazdaság, a megosztásos gazdaság vagy az időalapú elszámolás. (e) A munka jelentésének és szerepének újraértelmezése. Napjainkban a „munkaként” aposztrofált tevékenységek, illetve az egyén és a közösségek számára értékes tevékenységek halmaza csak (egyre kisebb) részben fedik egymást. Ezek közelítését, a „munka mint negatív hasznosság” alapvetéstől történő elmozdulást kulcsfontosságúnak tartják.

Vincent Liegey és Anitra Nelson könyvének erőssége, hogy következetesen képviseli azt az álláspontot, amelyet számos, a globális környezeti és társadalmi problémákkal foglalkozó kutató és aktivista oszt. Ennek megfelelően nem próbálják kibékíteni javaslatukat napjaink növekedésre építő rendszerének logikájával. Amellett érvelnek, hogy ez önáltatás. Ha valódi fenntarthatósági átmenetet szeretnénk, akkor mélyreható változások szükségesek (nem reformok, hanem „transzformáció”). Ez egyben nehéz olvasmányá is teszi a kötetet azok számára,

akik eddig nem foglalkoztak aktívan a fenntarthatóság kérdéskörével. Hiszen a szerzők olyan előfeltevések felülvizsgálatára szólítanak fel, amelyeket a legtöbben nem is tudatosítottak korábban magukban.

A fenntarthatósági átmenetre hajlamosak vagyunk kényszerként, lemondás-ként (a jólétünk kényszerű csökkenéseként) gondolni. A szerzők rámutatnak arra, hogy ez az elgondolás is rejtett előfeltevéseinkből, a fejlődés nyugati értelmezésében gyökerező gondolkodásunkból táplálkozik. Valójában a fenntarthatósági átmenet az egyén és a közösségek számára a jobb élet lehetőségét kínálhatja. A nemnövekedés gondolat legnagyobb erőssége talán éppen ebben áll, mert a fenntarthatósági átmenetet kényszerből lehetőséggé keretezi át.

Irodalom

- Dombi J., Málovics Gy. (2015): A növekedésen túl – egy új irányzat hozzájárulása a fenntarthatósági vitához. *Közgazdasági Szemle*, 2., 200–221.
- Latouche, S. (2011): *A nemnövekedés diszkrét bája*. Savaria University Press, Szombathely
- Liegey, V., Madelaine, S., Ondet, C., Veillot, A-I. (2013): Jólét gazdasági növekedés nélkül. A nemnövekedés felé. Kiáltvány a Feltétel Nélküli Alapjuttatásért (FNA). *Eszmélet*, 100. (különszám)
- Martínez-Alier, J., Pascual, U., Vivien, F. D., Zaccai, E. (2010): Sustainable de-growth: Mapping the context, criticisms and future prospects of an emergent paradigm. *Ecological Economics*, 9., 1741–1747.
- Polányi K. (1976): *Az archaikus társadalom és a gazdasági szemlélet*. Gondolat Kiadó, Budapest